

۸۹۵۶

طب و فرهنگ عامیانه

در دورهٔ جمهوری

راضیه افشاری فر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه: افشاری فر، راضیه، ۱۳۶۶

عنوان و نام پدیدآور: طب و فرهنگ عامیانه در دوره تیموری-راضیه افشاری فر

مشخصات نشر: اراک، فخرالاسلام، ۱۳۹۴ / مشخصات ظاهری: ۱۰۰ ص. مصور

شابک: ۳۸-۰-۲۶۸۴-۹۶۴-۹۷۸ / قیمت: ۵۰,۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فهرست منو

یادداشت: فهرست منو شامل این اثر در نشانی <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

یادداشت: کتابخانه

شناسه افزوده: افشاری، انسیه، ویراستار

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۱۴۹۷۴

مشخصات:

نویسنده: راضیه افشاری فر

ویراستار: انسیه افشاری

طراح جلد: علی اصغر افشاری

ناشر: انتشارات فخرالاسلام

چاپ: کوثر-قم

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

چاپ اول: ۱۳۹۴

قیمت: ۵۰,۰۰۰ ریال

شابک: ۳۸-۰-۲۶۸۴-۹۶۴-۹۷۸ ISBN

فهرست مطالب

۷	پیشگفتار
۱۰	پیش درآمد
۱۳	فصل اول: بیماری ها
۱۴	بیماری های واگیردار
۳۳	بیماری های غیر واگیردار
۳۹	فصل دوم: درمان
۴۰	دارو درمانی
۴۵	جراحی
۴۷	درمان های غیر دارویی
۵۱	فصل سوم: درمانگران
۵۲	جایگاه اجتماعی درمانگران
۵۴	جایگاه سیاسی درمانگران
۵۴	متون علمی
۶۰	پزشکان نامدار
۶۵	فصل چهارم: باورهای عامیانه و بیماری ها و درمان
۶۶	طبابت عامیانه

۷۰	صوفیان
۷۳	فصل پنجم: طبابت در آیینه شعر
۸۲	سخن پایانی
۸۴	پی نوشت
۸۷	فهرست منابع

www.ketab.ir

پیشگفتار:

دوره‌ی صد و چهل و یک ساله‌ی تیموری با به قدرت رسیدن تیمور در شهر سمرقند یعنی ۷۷۱ ق به طور رسمی آغاز شده و با سقوط هرات در سال ۹۱۲ ق توسط قوای ازبک پایان پذیرفت اما از آنجا که سال مرگ سلطان بوسعید ایلخانی و تولد تیمور یکی بود (۷۳۶ ق) و تا سال ۷۷۱ ق در ایران حکومت مرکزی وجود نداشت. می‌توان این سال را با تسامح آغاز دوره‌ی تیموری دانست و گستره‌ی مملکت تیموری را از ۱۴۱ سال به ۱۸۷ سال رساند. از نظر جغرافیایی نیز باید در نظر داشت که در اواخر این دوره، ترکمانان قراقویونلو و آق قویونلو در بخش غربی ایران حاکم می‌شدند و مرزهای تیموری و ترکمانان در حال تغییر بود. بدین دلیل حوزه‌ی جغرافیایی مورد بررسی نیز ایران می‌باشد نه سرزمین‌های حکومت تیموری. دورانی که در آن جنگ، آشوب، قتل و غارت محطی و بیماری‌های فراگیر رواج بسیار داشت اما نباید از درباریان حامی علم و ادب تیموری غافل بود که شرایط را برای رشد علوم مهیا کردند و به نظر می‌رسد علم طب از این امر مستثنی نباشد.

این پژوهش با استناد به منابع تاریخی و استفاده از کتب علمی بررسی می‌کند تا با بررسی فرهنگ عمومی این دوره نمایی کلی از فرهنگ طب تیموری ارائه دهد؛ که شامل تلاش‌های علمی و روش‌های درمانی و بررسی جایگاه اطباء در جامعه‌ی تیموری می‌باشد. اما طب دوره‌ی تیموری میراث خوار سه فرهنگ ایرانی، اسلامی و ترکی- مغولی است و درآمیختگی آن با خرافات بررسی و مطالعه آن را مشکل می‌کند. از سویی خرافات و آموزه‌های عامیانه بخش بزرگی از طبابت این دوره را به خود اختصاص داده و پرداختن به این بخش از فرهنگ جامعه الزامی می‌باشد. متأسفانه تحقیقات جدیدی در این رابطه انجام نشده و تنها اشارات مختصر و

کوتاهی در باب علم تشریح و معرفی آثار طبی مربوط به این دوره در کتاب‌های تاریخ پزشکی افرادی چون سیریل الگود و عبدالرفیع حقیقت می‌توان یافت.

با توجه به اقبال عمومی به بازشناسی فرهنگ و تمدن ایران و اسلام در سال‌های اخیر به نظر می‌رسد گفتار حاضر بتواند پاسخی به نیازهای جامعه باشد و از طرفی با در نظر داشتن تحرک و پویایی دوباره طب سنتی و نیاز آن به پشتوانه‌ی علمی و تاریخی، این تحقیق کمکی هرچند مختصر برای قوام و دوام آن باشد.

نحوه بیان مطالب بدین ترتیب است که نخست در ذیل پیش درآمد توضیحاتی در باب حکومت تیموری، چگونگی قدرت‌یابی و اوضاع سیاسی و اجتماعی تیموریان ارائه می‌شود.

سپس در فصل اول اعوان بیماری‌ها و تقسیم آن به واگیر و غیرواگیر، به تعریف بیماری‌ها و تشریح علایم آنان می‌پردازیم؛ سپس بیماری‌ها در این دو شاخه بدین دلیل است که در کتب تاریخی کمتر از بیماری عامه مردم صحبت شده و بیشتر در شرح بیماری‌های همه‌گیر از مردم و تفاسیر ماوراءالطبیعه که مردم برای بیماری ارائه می‌دهند صحبت شده است.

فصل دوم در باب درمان و انواع آن مانند دارو درمانی، جراحی و غیروارویی (توصیه به مسافرت یا استفاده از شوک) می‌باشد.

تاریخ طب و اطباء از نظر تعریف متفاوت از یکدیگر است بدین معنی که تاریخ طب عبارتست از شرح و توصیف اصول و عقاید پزشکی و ترقیات علم طب در طی یک دوره یا دوره‌های مختلف و تاریخ پزشکی سرگذشت و شرح حال پزشکان می‌باشد و از سوی دیگر این دو تاریخ با هم پیوسته‌اند، به همین دلیل وقتی از طب دورانی بحث می‌شود، طبیعتاً نام اطباء نیز به میان می‌آید. در فصل سوم به پزشکان، جایگاه آنان در جامعه و نوآوری‌های پزشکان این دوره می‌پردازیم.

فصل چهارم که بیشترین بخش کتاب را به خود اختصاص داده است درباره عواملی می‌باشد که به گمان مردم قدرت درمانگری و یا درمان دهی داشته اند، از آن جمله می‌توان به چشم زخم، پا قدم و ... اشاره کرد. البته آنچه پیش از همه در این فصل مورد توجه است، ردیابی اندیشه‌های مغولی می‌باشد و پاسخ به این سؤال که آیا حضور نظامی مغولان در ایران و سپس تشکیل یک حکومت سیاسی باعث شده بر فرهنگ عامه تأثیرگذار باشد یا نه؟

نکته دیگر که در این فصل بدان پرداخته شده، صوفیان و اعتقاد به قدرت ماوراءالطبیعه آنان است. همانگونه که می‌دانیم و در آغاز نیز بدان اشاره شد، قرن هشت و نه هجری از قرونی است که صوفیان بسیار مورد توجه می‌باشند و در بسیاری از موارد محل رجوع مردمند و اعتقاد به قدرت‌مندی آنها باعث شده عامه مردم به هنگام بیماری و شفا به خدمت آنان برسند، که این قدرت درمانگری را «بار برداشتن» یا «ضمیمت» می‌نامیدند.

اما فصل پنجم و آخرین فصل این کتاب با عنوان طبابت در آیین شعر شامل ابیاتی از شاعران این دوره بخصوص جامی، در باب شرح بیماری، بیان علل بیماری و چگونگی درمان سروده‌اند، می‌باشد و به نوعی کامل‌کننده متون تاریخی هستند.

در آخر بر خود فرض می‌دانم از همیاری و همکاری اساتید و همکاران قدردانی نمایم؛ آقایان دکتر ابوالحسن فیاض انوش، دکتر مسعود کثیری و دکتر علی کمیجانی. اگر نبود حمایت‌هایشان، این مهم تحقق نمی‌یافت.

راضیه افشاری فر

بهار ۱۳۹۴